

HRİSTİYANLIK VE İSLÂM: ALLAH'A GİDEN FARKLI YOLLAR ¹ ANNE MARIE SCHIMMEL'LE RÖPORTAJ

Renate Beyer
Çev.: Dr. Ömer YILMAZ

RB: Siz Götteborg'da Dinlerarası diyalogun konuşulduğu bir konferanstan geldiniz. Bu kavramı nasıl değerlendiriyorsunuz?

AS: Aslında Dinlerarası diyalog kavramını kimse yeterince tarif edebilmiş değildir. Götteborg'ta diyalog kavramından ziyade tasavvufun diyalogun tesis edilmesinde bir köprü görevini üstlenip üstlenmeyeceği konuşuldu. Evliya denilen zatların bu oluşuma katkısını dile getirdik. Benim açımdan bakıldığında konu gayet basittir. Ben herbirimizin yekdiğerini daha fazla anlaması gerektiğine inanıyorum. Beş yıl kadar Ankara İlahiyat Fakültesinde çalıştım. O zaman sarı saçlı genç bir Hristiyan kıızı olarak Türk İlahiyatçılara dinler hakkında bilgi verdim. Bu benim için de iyi bir tecrübe olmuştur.

RB: Bu nasıl oldu. Siz Müslüman değilsiniz ve üstelik İlahiyat Fakültesinde kürsünüz var?

AS: Gayet basit. Burası bir Devlet Üniversitesi'dir. Meslektaşlarım beni dikkatlice takip etti. Ben ikinci doktora çalışmamı Din Bilimi üzerine yaptım. Böylece ben de İslâm'a karşı bir sempati oluştu. Türkçe'yi de gayet iyi öğrendim. Bu sebeple yeni teşekkül eden fakültede bana bir kürsü tahsis edildi. Bu benim için büyük bir şans. İslâm hakkında gerçekten çok şeyler öğrendim. Fakültede dersleri Türkçe verdim. Bu bana hem heyecan verici hem de öğretici oldu. Bu sıralarda genç dindar

1 Almanya'da İlahiyat ve Eğitim bilimleri tahsili yapmış Gazeteci ve Film yapımcısı olarak serbest çalışan Mısır'da uzun süre ikamet etmiş Renate Beyer'in Alman müsteşrik Annemarie Schimmel (ö.2003) ile yaptığı röportajın tercümesidir. Geniş bilgi için bk. Interreligiöser Dialog- Schlagwort oder Chance?, GTB, Gütersloh 2000, ss.106-119.

Tüklerin diğer dinlere karşı ne kadar toleranslı olup olmadıklarını tespit ettim. O zaman bir sene kadar Hristiyanlığın kelâmını, Kilise tarihini, sistematiğini ve edebiyatını anlattım. İlginç olanı Müslümanların bizden daha iyi Hristiyanlığı bilmeleridir! Derslerimde bir taraftan Müslümanların diğer dinlere bakışını öğrenirken, diğer taraftan pek çok İslâmi problemlerin de mevcut olduğunu anladım. Şimdi ben dindar bir Türk'ün Hristiyanlığın problemlerinde nasıl bir reaksiyon göstereceğini biliyorum. Zannediyorum ki karşılıklı bir verim ortamı tesis edildi. İşte bençe bu en önemlisidir. Bu bizi, Müslüman ve Hristiyanların hangi noktada müşterek değerler taşıdığına götürecektir. Pek tabii bununla beraber farklılıkların da görmezlikten gelinmesi doğru değildir.

RB: Siz "İslâm Tasavvufunda İsa ve Meryem" adlı kitabınızda İslâm ve Hristiyanlığın nasıl bir birine yakın olduğunu ve hangi ortak noktaların bulunduğunu açıkladınız. Her iki dinde ne gibi ortak noktalar var?

AS: Evet. İsa ve Meryem her iki dinin karşılıklı anlayış geliştirmelerine katkı sağlayacak iki fenomendir. İslâm tasavvufunda İsa gerçek bir veli olarak örnek teşkil etmekte ve kâmil bir sûfi olarak tanıtılmaktadır. Keza Meryem de büyük hürmete layıktır. İşte bunu çok önemli görüyorum. Şu ana kadar bu anlayışın Hristiyan İslâm diyalogu için çok az dikkate alındığına inanıyorum. Fakat gelin görün ki ne kadar Avrupalı İsa ve Meryem'in İslâm dinindeki rolünden haberdardır? İsa İslâm'a göre Hz. Muhammed'den önce gelen ve bakire Meryem'den doğan büyük peygamberlerden biridir. Bu aynı zamanda İslâm'ın inanç yapısında yer alır. Yine İsa görmeyenlerin gözünü açan bir tabip, iyilik ve haklı davrananların numune-i imtisalidir. Bu gibi konuların pek çok Avrupalı tarafından yeterince bilinmediğini söyleyebilirim. İsa ismi Kur'an'ın onbeş suresinde geçmekte ve ona büyük önem atfedilmektedir. Yine İsa Cebrail tarafından bakire Meryemin rahmine üfledilmiş Tanrı ruhudur² (Ruhullah). Ben bir seferinde Ankara İlahiyat Fakültesinde öğrencilerime, pek çok Hristiyanın İsa'nın bakire Meryem'den doğduğuna inanmadıklarını anlatmıştım da o zaman bir kız öğrenci bana; "Desenize o halde biz sizden daha iyi Hristiyanız!" demişti.

RB: Gerçekten bakireden doğma; pek çok modern Hristiyan tarafından anlaşılabilir ve gerçekçi görünmemektedir?

AS: Doğru, aslında İncilde de bakireden doğma hakkında çok fazla bir bilgi

2 Meryem, 19/17.

yoktur. Sadece genç kadın kavramına "bakire" olarak temas edilmekte ve tercüme-lerde buna zımnen değinilmektedir. Hâlbuki bütün dinlerde buna benzer sahneler mevcuttur. Kurtarıcı ve kahramanların kendine has doğumundan bahsedilir. Örneğin Buda, Büyük İskender ve Zerdüşt bakireden doğmadır. Kur'an'ın 19. suresinde bakire Meryem'e bir meleğin dokunuşuyla birlikte onun çocuğunu dünyaya getirdiğine işaret edilir.³ Eğer bunu tasavvufi söylemle ifade edecek olursak daha değişik bir anlam kazanır. O da "iffetlilik" kavramıdır. Fakat bu olaya tıbbi gözle bakarsanız doğumu tabii göremezsiniz. İslâm'ın tasavvuf geleneği içinde Meryem Allah'ın rahmetinin bir gereği olarak insan ruhunu temsil etmektedir, diğer rivayetlerde de yine onun seçilmiş ve diğer insanlara üstün kılınmış bir şahsiyet olduğunu görürsünüz. Kur'an'ın isim olarak zikrettiği tek kadın da Meryem'dir. Başka literatürlerde de onun adı sıkça geçmekte ve pek çok metinde bize Allah'ın velisi olarak tanıtılmaktadır. Bilhassa Hint Moğol İmparatorluğu'nda Meryem şerefli bir kadın diye tavsif edilmekte ve ona "Meryem zamani" yani vaktinin kadını ünvanı verilmektedir. Öyle zannediyorum ki bu konuda araştırılma yapılsa daha çok ortak noktalar bulunacaktır.

RB: Siz tamamen İslâm'ın tasavvuf boyutunu yazdınız ve sizin tasavvuf tarihi çalışmanız uluslararası bir üne sahip oldu. Şu anda ABD ve Avrupa'da tasavvufa büyük bir ilgi var. Belki bu iyi bir anlayışın tesisi ve İslâm'a yakınlık duymaya vesile olacaktır. Ancak insan yine de bu ilgi nereden kaynaklanmaktadır diye soruyor?

AS: Bir açıdan bakıldığında tasavvuf, İslâm'ın kötüye kullanılmasına karşın doğmuş sağlıklı bir reaksiyonun sonucudur. Diğer bir açıdan bakıldığında ise İslâm'ın sadece maddeden ibaret olmadığı anlayışının bir sonucudur. Fakat işin kötüsü zamanla bazı şeylerin dallanıp budaklanarak asliyetini yitirdiği gibi, tasavvuf da bir zaman gelmiş sadece batını boyuta indirgenmiştir. Dolayısıyla insanlar onu ruhi bir iksirden (Rosenwasser) ibaret görmüşlerdir. Ancak tasavvufu hakıyla yaşamak gerçekten çetin bir yoldur. Amerikalı'ların yaptığı gibi insanlar meseleyi basit zannetmektedir. Onlar XIII. Yüzyılda yaşamış Celâleddin Rumî'nin şiirlerini tercüme etmekle bu işin bittiğini zannediyorlar. Bundan da öte esas beni üzen şey tercümelemlerdir. Aslında Gothe'nin dediği gibi kelimelerin çok büyük rol oynadığı Arapça ve Farsça şiirleri tercüme etmeyerek olduğu gibi bırakmak gerekir. O nedenle bu iki dilde sembol ve resimlerin tasvir ettiği şiiri kimse layıkıyla tercüme

3 Hz. İsa'nın doğumu için bk., Meryem, 19/ 16-34.

edemez ve onu nesre aktaramaz. Eğer böyle yapılmayıp da tercüme cihetine gidilirse o zaman şiirin ruhu kaybolur! Ben Arapça ve Farsça şiirleri mümkün mertebe şiir formunda ele almaya çalıştım. Hatta bu yüzden tercümelerimi kınayanlar bile oldu. Bazıları da bunu doğru bulmakla beraber çağdaş görmedi. Bu nedenle mutasavvıf şairlerin ne dediğini anlamayan kişilerin yaptığı tercüme yetersiz kalmakta ve çoğunlukla da klasik metinler hatalı çevrilmektedir. Eser bir başka dile çevrilirse sulandırılmış olur. Aslından koparılan şeyler puding haline getirilir. Tekrar söylüyorum tasavvuf öyle basit bir iş değildir.

RB: O halde tasavvuf nasıl anlaşılmalıdır?

AS: Doğrusu bu konuda muazzam bir literatür vardır. Ancak bunlar hakkında bir şeyler yazma imkânı yoktur. Tasavvuf geniş anlamda hakikate ulaşmaktır. Bu hakikat bazen "hikmet" bazen "nûr" bazen "aşk" bazen de "fenâ" diye nitelendirilir. Söylenen bu hallere ulaşabilmek için bunların bir mürşid eşliğinde realize edilmesi gerekir. Zira tarifi gayr-i kabil hakikate ulaşmak için ya felsefi bir anlayış ya da aklın önündeki perdenin kaldırılması icab eder. Bütün sûfiler özlem duydukları anavatana ulaşma hasretiyle yanıp tutuşurlar. Zira onlara göre kalp (gönül) madde âlemine düştükten bu yana sürgün hayatı yaşanmaktadır. Dolayısıyla ehl-i dil bunu bilir ve asıl vatanına dönme gayreti sarfeder. Asıl vatana giderken de yol çok çetin olduğu için büyük mücadeleler verilmelidir. Tasavvuf klasiği sahiplerinden biri olan Feridüddin Attar buna "Simurg" adını vermekte ve dağın zirvesinde bulunan bir kuşa benzetmektedir ve bu zirveye ulaşmaya muvaffak olan, çok az sayıda insanın olduğunu sözlerine eklemektedir.

RB: O halde tasavvufi yol az erişilebilir yollardan biridir. Ancak sûfilerin tecrübe ve aşklarını tasvir eden resimler pek çok insanda görülmektedir. Siz çalışmalarınızda tasavvufun nasıl gerçekleştirildiğinden bahsedip bu durumu sorguluyor ve sûfilerin dindar hayatın teşekkülüne olan katkısından bahsediyorsunuz. Gerek İslâm gerekse Hristiyanlıkta halkın meşhur kelimacı ve diğer ilim adamlarından olmadıkları halde sûfilerin dini oluşumdaki zor ritüellerden uzaklaşarak tasvip ettiği yaşantıya rağbet etmektedir. Buna göre tasavvuf Hristiyanlık ve İslâm arasında bir köprü vazifesi görebilir mi?

AS: Daha yakın zamanda bir meslektaşım ile görüştim. O tasavvufun bu hususta bir köprü olabileceğine inanmıyor. Doğru. Çünkü Hristiyanlar tasavvufun ne demek olduğunu bilmiyorlar. Bunda da haklılar tabii. Bizden kim aziz Teresa veya Franziskus'un hayatı hakkında bilgi sahibidir. Zira bizdeki mistik olgu daha ziyade Kilisenin şekillendirdiği biçimde ölü bir hal, ya da arka planı henüz anlaşılmayan zor bir kavram olarak açıklanmaktadır. Ancak şurası unutulmamalıdır ki tasavvu-

fun köprü olabileceğini iddia edenler de harflere takılı kalmayıp, onu dinin bir versiyonu şeklinde algılamak zorundadır. Sûfiler işte bunu yaptılar.

Nathan Söderblom ve Friedrich Heiler, "Peygamberî" ve "tasavvufî" dindarlığı farklı değerlendirmektedir. Peygamberlik aniden oluşan Allah vergisidir. Nitekim bu bize eski kavimlerin Peygamberlerinin tecrübesinden gelir. Hz. Muhammed'in gelmesi de öyle. Hatta farklı dinlerde reform yapanlar da böyledir. İncil'den buna Eşiya'nın gönderilmesini örnek gösterebiliriz. Peygamberlerin tebliğ ettiği dinin tek Tanrı anlayışında bir tür "dışlayıcılık" vardır. Burada hareket noktası sadece Tanrı'nın "var olması"dır. Onun dışındakilerin hepsi sadece bir hiçten ibarettir. Müslümanlar bunu Kelime-i Şehadetleriyle formüle ederler. Onlara göre Allah'ın dışındakilerin varlığı gerçek değildir. Peygamberin din anlayışı yalnızca Allah'ın hâkimiyetine dayanmaktadır. Buna mukabil monoteizmi savunan mutasavvıflar daha kapsayıcıdır. Ne şekil isimlendirilirse isimlendirilsin ilahi prensipler Tanrı'nın alâmeti ve tecelli mazharları olarak görülmektedir.

Söderblom bir defasında şunu söylemişti. "Dinlerde iki çeşit "hayır" vardır. Bunlardan biri doğrudan Allah'a götürmeyen, onunla ilişkisi olmayan ve Allah dışındaki herşeye hayır diyen Peygamberî yaklaşımdır. Bu çeşit hayır tebliğe dayanır ve dışlayıcıdır. Diğeri ise tasavvufî hayırdır. Bu ise Allah'ı hatırlatmayan bütün şeylerdir. (masiva) Bu anlayışa göre O'nun içinde bulunduğu her şey muhteremdir. Bu iki nokta daima açıklanmaya muhtaçtır. Fakat bu iki tip dini tecrübeyi sağlıklı bir format ile isimlendirmek bazen gayr-i sahih görülebilir. Tabii her tecrübe ve anlayışın sonsuz gölgeleri vardır. Şayet "öteki"ni anlamak istiyorsak bunu da düşünmek zorundayız.

RB: O halde beraber yürüyebilmenin değişik imkânları bulunabilir. Buna nereden başlamak gerekir?

AS: Bana göre Avrupa'da İslâm hakkında müspet bir anlayışa sahip olmanın tek yolu sadece teolojik ve dış görüntüden başlanarak gerçekleştirilemez. Bilakis İslâm Kültür ve sanatında söz sahibi insanları araştırıp incelemek gerekir. Ben Arapça hat sanatı hakkında çok sayıda konferans verdim. "Allah" ve "Muhammed" nasıl yazılır ve Arapça yazı tipleri nelerdir bunların dahi bilinmesi çok önemlidir. Şahsen konferanslarım esnasında şunu yaşadım. İnsanlar bana gelerek kendilerinin İsfahan'da, İstanbul'da bulduklarını ve gördükleri yazıların sadece tehzipten ibaret sandıklarını söylediler. Daha sonra bu insanlar öğrendikleri bilgilerin akabinde gerek cami kubbelerindeki gerekse bakırlara işlenmiş bu hatlar karşı-

sında hayranlıklarını gizleyemediler. Ancak ben insanların bu sahaya fazla ilgi göstereceklerine de fazla ihtimal vermiyorum. Eğer öyle olsaydı zaten benim bu kadar konferans vermeme gerek kalmazdı. Maalesef tartışmalarda herkes kendi fikrini benimsiyor ama diğerini önemsiz gördüğü için onun tarafından kıymet ifade eden görüşlerin açığa çıkmasına engel oluyor. Bu yol sağlıklı bir gidişat değildir. Dinler Tarihi kuralları da gözden ırak tutulamaz. Başkasının dinindeki negatif olgular kendi dininin pozitif olgularıyla karşılaştırılıyor. Halbuki insan ideali, ideal ile pratiği pratikle mukayese etmeli, böylece olumsuz görüntülere imkan verilmemelidir. Ne var ki bu hep ihmal edilmektedir.

RB: İslâm'ın negatif ve pozitif yönleri nedir ki?

AS: Bana göre İslâm'ın en olumlu yönü onun gerçek bir Tanrı anlayışını savunmasıdır. Burada Tanrı yegane güç sahibidir. O her yerde hazır ve insanlarla beraberdir. Kişi daima ona karşı sorumludur. İşte bu itaatkarlık benim anlayışımın temelini oluşturmaktadır.

Olumsuzluk? Kur'anda bulunmayan ya da gereği kadar net olmayan bazı şeylerin zaman içinde katı bir sistem haline dönüştürülmesidir. Örneğin örtünme konusu. Bugünkü uygulama halindeki bir örtüyü Kur'anda bulamazsınız. Kur'an sadece kadınların zinetini başkasına göstermemek için setredilmesini emretmektedir. Tarih içinde bu, sıkı bir yoruma tabi tutularak öyle uygulanagelmiştir. Halbuki örtü başka dinlerde de vardır. Ya da kızların sünnet olma meselesi. Sanki bu İslâm'ın bir emri imiş gibi algılanmaktadır. Bu tamamen yanlıştır. Halbuki bu katı kuralın Afrika geleneğinden geldiğini biliyoruz. Zira Kur'anda kızların sünnet olması ile ilgili herhangi bir hüküm göremezsiniz. Hatta erkeklerin sünneti ile ilgili bir hüküm de bulamazsınız. Ben kırk yıl İslâm ülkelerinde yaşadım ve pek çok aile ile biraraya geldim. Kadınlar kendi aralarında problemlerini açık açık konuşurken bir kaç yıl öncesine kadar böyle bir sorunlarının olduğunu hiç duymamıştım. Çok sayıda Türk ve Pakistan'lı kadınla tanıştım, onlardan sünnet olanı hiç görmedim. Kadınlar kendilerine bu şekil bir soru yöneltince sadece kafalarını sallıyorlar. İslâm dininde bunun gibi çok sayıda fer'i meseleler vardır.

RB: O halde başörtüsü Kur'anda pek net değil?

AS: Evet. Ancak niçin bizim insanımızın bu kadar başörtüsünü sorun yaptığını da anlayamıyorum. Size Pavlus'tan örnek vereyim. Pavlus 1 Korintlilere Mektup

11. Bölümde başörtüsü takmayan kadını ayıplamaktadır.⁴ Eğer bu konuyu siz bir Hristiyana sorarsanız, Eh işte o Pavlus'un şahsi görüşüdür diye cevap vererek geçştirir. Bunu nasıl açıklayacaksınız? Bana göre başörtüsü takmanın dini bir mecburiyeti yoktur. Bu eski bir kültür geleneğidir. Zira insan, vücudunu yüce bir şahıs ve Tanrı karşısında kapatma ihtiyacı hisseder. Yahudilikte erkekler başını örter. Ama nedense kimse bunu sorgulamaz? Harward'da Yahudi öğrenci ve meslektaşlarım kafalarına "kappi" denilen bir şey koyarlardı. Bu nedense hiç sorun olmaz? Ancak bunu bir Türk ya da Afgan kızı başına takınca sorun olur. Başörtüsüne bu kadar tepki göstermeyi doğrusu anlamak mümkün değildir. Fakat hoşgörülü insanların bile bu durum karşısında aniden agressif olmalarını, başörtü takanların onu politik amaçla kullandıklarına hamlediyorum. Tüm bunlar bir anlamda kişinin içinde yaşadığı sosyal ortamla alakalı formalitelerden ibarettir.

RB: Ancak başörtüsü bir anlamda kadının İslâm'da baskı altında tutulduğunun işareti değilmi dir?

AS: Eyvah bunu nasıl söylersiniz? Müslüman aile içinde yaşayan kadın ve ane bizden daha fazla söz hakkına sahiptir. Kur'anda poligami mümkündür. Ancak bu bir erkeğin dört kadınla evlenmesini zorunlu kılmaz. Olsa olsa burada bir izinden söz edilebilir. Öyle zamanlar oldu ki İslâm tarihinde erkekler şehit düştü ve kadınlar dul kaldı. Eğer poligami olsaydı- ben bu tür insanlarla tanıştım- her kadın pek çok çocuğun sığınacak mekânı olacaktı. Bunu bizzat kendim yaşadım. Müslümanlar ev işlerinde kendi aralarında iş bölümü yaparlar. Bazı aileler tanırım ki kimin çocuğu olursa olsun ona toplum olarak yardımda bulunur. Pek tabi toplumun katmanları arasında kadının statüsünün iyi olmadığı bir vakıadır. Biz de bile çok kısa zaman öncesine kadar böyle idi. XIX. Yüzyıl ortalarına kadar Prusya Krallığında erkeğin hanımını dövme hakkı vardı. Üstelik bu dövme kanunla da güvence altına alınmıştı. Bu gibi olumsuz durumlar başkası için önemsiz görülürken nedense İslâm için büyütülür. Müslüman ailelerdeki kadının durumu söz konusu olunca daha da abartılır. Hâlbuki İslâm'a göre evde en önemli şahıs kadındır. Peygamber bu hususta çok güzel bir söz söylemiştir. Birgün gencin biri ona gelerek, Ya Resulallah! Kime iyilik edeyim? Diye sorar. Peygamber: Anne'ne der. Genç daha sonra kime? Diye sorar. Peygamber tekrar Anne'ne der. Genç üçüncü kez ondan sonra kime? Der. Peygamber üçüncü defa da Anne'ne cevabını verir. İşte bu örnek İslâm'da kadına verilen değer en büyük göstergesidir. İslâm'da aile içinde mal

4 1 Korintliler 11, ayet 5-10.

ortaklığı diye birşey yoktur. Kadın gerek kendi getirdiği gerekse evliliği esnasında kazandığı malı serbestçe harcama yetkisine sahiptir. İsterse bu malın tek kurusunu bile kocasına vermez. İslâm söz konusu olunca bunlar hep görmezlikten gelinir. Bu arada tabi hukuk yorumcularının genelde kadın sempatisini olmayan erkeklerden oluştuğu da unutulmamalıdır. O sebeple fakihler geniş anlamda kadına hak verilmemesinden yana tavır almamışlardır. Şayet içimizden biri yaşadığımız yüzyılın başlarında kızların eğitimi üzerine yazılmış kitapları okusa bunun asırlar geçtikçe nedenli Kur'ana uygun düşmediğini görecektir. Bununla beraber İslâm Kültür tarihinin en yüksek mevkilerinde bulunmuş çok sayıda kadın bulabilirsiniz. İslâm ortaçağına bir göz atınız orada oldukça fazla âlim ve şair kadınlar göreceksiniz. Moğol Hanedanlığında yetki açısından bizim ancak Prensesler ile kıyaslayabileceğimiz çok sayıda kadının inanılmaz rolünü fark edeceksiniz. Belki bunlar elit tabakadır deyip geçebilirsiniz. Biz de elit tabaka yok mu? XIX. Yüzyılda Almanya'da bir köylü kızının kariyer yapabilme şansı var mı idi?

RB: Toplumda İslâm'ın agresif bir din olduğuna dair kanaatlerin yaygınlaştığı görülmektedir?

AS: Hayır, böyle göremezsiniz. Biz Hristiyanların Haçlı Seferleri ve cadı yakmaları da açıklığa kavuşmalıdır. Ortaçağdan beri her hareket önyargıyla İslâm'a fatura edilmektedir. Müslüman ve Hristiyanların tarih sürecinde aralarındaki ilişkilere göz atmak zorundayız. 1529 yılında Viyana'nın Türkler tarafından kuşatılması Hristiyanlar için büyük bir şok oldu. Bu da bir takım negatif izlenimlerin oluşmasına sebebiyet verdi. Bana göre bu tabloyu Avrupa Kültürünü berbat eden inançsızlar çizmektedir. Hâlbuki bizim kültürümüze İslâm'ın inanılmaz katkıları vardır. Yine XVI. Yüzyılda oluşan Türk karşıtlığı edebiyatını da görmezlikten gelemeyiz. İşte Avrupa'daki bu Türk karşıtlığı pek çok Alman ve Avusturya'lı tarafından İslâm düşmanlığı ile eşdeğer görülmüştür. Bunlara rağmen Göthe'de görüldüğü gibi bu konuda tamamen ümitsiz de değiliz. Oysa Göthe zamanında insanımızın İslâm hakkındaki bilgisi çok fazla değildi. Ama o zaman yine de bu insanlar daha fazla düşünebiliyorlar ve ne okuduklarına özen gösteriyorlardı. Az da olsa Göthe gibi bazı şahsiyetler bizleri İslâm hakkında bilgilendirmekte ve bizler de sağlıklı düşünebilmekteyiz.

RB: İslâm diyaloga hazır mı?

AS: Aslında bu konuda pek çok Müslümanda bilgi eksikliği görülmektedir. Bunu gidermek için benim Ankara'da yaptığım gibi kurslar düzenlenmelidir. Bu kurslar gerçekten faydalıdır. Bu sayede insanlar Hristiyanlığın dini ve ahlaki değerlerinin neler olduğu hakkında bilgi sahibi oluyorlar. Onlarda da Batı ile ilgilenen

İlahiyatçılar var. Nasıl ki biz onların din ve kültürü hakkında kendi toplumumuzu bilgilendiriyoruz, onlar da mukayeseli olarak herkesi ilgilendiren konular hakkında kendi toplumlarını eğitmelidir. Bunlardan biri Muhammed İkbal'dir. İkbal İslâm ve Hristiyanlığı gayet iyi tanıyan, 1871–1938 yılları arasında yaşamış Pakistan'ın babası olarak nitelendirilen şair ve filozof biridir. O kendi halkına Göthe'yi İslâm'ın tasavvuf yönünü gayet iyi bilen biri olarak tanıtmıştır. Gerçi toplumda İkbal gibilerini görmek fazla mümkün olmasa da onun fikirleri sayesinde insanlar bilinçleşmektedir. O halde bu çift yönlü bir yola benzemektedir. Buradan oraya oradan buraya, tek yönlü yol yoktur. Nitekim Kur'an "Dinde zorlama yoktur" buyurur. Yine ben İslâm'ın "Ehl-i Kitap" tabirini çok önemsiyorum. İslâm'da Hristiyan, Yahudi, Sabiler daha sonra Zerdüşt ve Hindular-çünkü bu ülkeler 712 yılında İslâm tarafından fethedildi- kâfir olarak değil özel bir statüye tabi tutulmuşlardır. İslâm bu grupların emniyetine mukabil cizye denilen bir vergi ihdas etmiş ve bu insanlar kendi seçtikleri dini otoritelerin idaresi altında yaşamışlardır. Bu durum ortaçağ hükümlerine göre gayet makul ve zamanın beşeri ilişkileri açısından oldukça toleranslı addedilmektedir. Ehl-i Kitaba mensup insanlar bu idare içerisinde, kadı vb. İslâmi meslekler ile devlete hükümdar olma hariç tüm meslekleri serbestçe icra edebiliyorlardı. Yine 1492 yılında gerek Müslüman gerekse Yahudilerin İspanya'dan sürgün edilmesinde Osmanlıların onlara sığınma hakkı tanumasını çok önemsiyorum. Bu kişiler Osmanlı Devletinin topraklarında hem emniyet içinde yaşamışlar, hem de hak ve sorumluluklarını rahat yapabilmişlerdir. Banka ve para sahipleri genelde Yahudiler olmuş, tıp ise Hristiyanların elinde bulunmuştur. Bunlar hiçbir zorlukla karşılaşmadan mesleklerini icra etmişlerdir. Kur'an "Sizin dininiz size benim dinim bana"⁵ der. İşte bu bile gayet güzel bir bakış açısidir. Genç ve ateşli misyonerler yanlış şeyler yapabilirler. Ancak Misyonerler eğer kendi dinlerinde samimi iseler zamanla bu dinlerin güzel yönlerini tespit edecekler ve bundan böyle onlara saygı göstermenin gerekliliğini anlayacaklardır.

RB: Hristiyanlar ile Müslümanlar arasında uyumsuzluk gösteren konular nelerdir?

AS: İlk etapta teslis, İsa'nın haça gerilmesi ve Tanrı'nın oğlu gibi konulardır. Bir Müslüman bunları asla benimsemez. Bilinçli misyonerler de zaten bu konuları hiç bir Müslümana anlatamaz. Bilindiği gibi Göthe'de "Batı-Doğu Divan"ın da çarmıh resimleri ile Tanrı'nın oğulluğuna karşı çıkmaktadır. Kur'an, Hz. İsa'yı Hz. Muhammed'den önce gelen en büyük Peygamber olarak görmektedir. Gerçi ondan önce de gelmiş peygamberler vardır. Zira Allah dünyayı hiçbir zaman rehbersiz

5 el-Kafirun, 109/6.

birakmamıştır. Ancak İslâm İsa'nın Allah'ın oğlu olduğunu kabuledilebilir görmez. Nitekim 5. Surede bu konu iki kez reddedilmekte ve İsa, "Allah'ın kulu" olarak nitelendirilmektedir. Böylece İsa'nın yaratılmış olduğuna vurgu yapılmaktadır.

RB: O halde bu farklılıklar nasıl anlaşılmalıdır?

AS: Dinlerde farklı anlayış tarzlarının bulunmasından daha doğal birşey olmaz. Allah'a giden yollar çeşitlidir. Bu çeşitlilik tartışma konusu haline getirilmemelidir. Tanrı tekdir. O herşeyi görür ve herkesin ne yaptığını bilir. Biz kendi düşüncemizde olmayı tekfir etmemeliyiz. Ben bunu bilir, bunu söylerim.

RB: Tekrar dönüp dolaşıp aynı noktaya geliyoruz. Öyleyse diyalogun teolojik boyutu zor. Pratikte ise dini ve kültürel fikir teatisi oldukça azdır. O zaman ne yapılmalıdır?

AS: Söyledikleriniz genelde doğrudur. Bu arada İslâm'ın da çok farklı algılandığı unutulmamalıdır. Fas'lı bir Müslüman ile Endonezya'lı bir Müslüman farklı anlayışlara sahiptir. Geleneklerin de işin içinde olduğu düşünülürken Müslümanların tek düze duruş sergilediğini söyleyemeyiz. Üstelik dillerin de farklı olduğu göz önüne alındığında bu gerçekten bir zorluk olarak karşımızda durmaktadır. Ben on sene kadar bir Arap derginin editörlüğünü yaptım. Ne zaman Hindistan, Türkiye, İran veya Afganistan hakkında önümüze bir metin çıksa, Arapça mütercimlerim onları anlamakta zorluk çekiyorlardı. Benim için en büyük problem Müslümanların kendi kültürlerini çok az tanımaları, Avrupa kültürünü ise ya hiç ya da pek az bilmeleridir. Modernlik, teknik vb. şeyler hakkında Avrupa'da neler oluyor Müslümanların fazla bilgisi yok. Biz de İslâm kültürünü bilmiyoruz. İşte bunlar beni çok ilgilendiriyor. Ben gerek Türkiye gerekse Pakistan ve Asya'da Alman müsteşrikler hakkında onlara bilgi verdim. Şarkiyat konusunda Alman ve Batı âlemindeki benzerlikleri anlattım ve bunu da kendime bir görev bildim. O halde ortak işbirliğine yönelik projeler çok önemlidir. Eğer insanlar birbiri hakkında bilgi sahibi olurlarsa diyalog yapabilirler.

RB: Bu durumda sadece dinler hakkında görüşmek yeterli değildir. Bilakis beraberce bir şeyler yapılmalıdır. İnsanlar bir araya gelebilirse önyargular giderilmekte ve olumlu sinyaller alınabilmektedir?

AS: Evet. Size bu konuda tamamen katılıyorum. Şahsen benim büyük şansım vardı. Elli seneden beri çeşitli kimselerle bir araya geldik. Bunları fiilen yaşadım. Örneğin bir taksiye bindiğimde genelde şoförler Türk, Fas ya da Afgan'lı olurlardı. Eğer onlar kendilerini dinleyecek birini bulurlarsa kendi kültür, köy, aile ve çocukları hakkında bilgi verirlerdi. O zaman görürsünüz ki bu insanlar reddedilecek kişiler değildir. O halde en önemlisi insanların birbirleriyle konuşabilmeleridir.